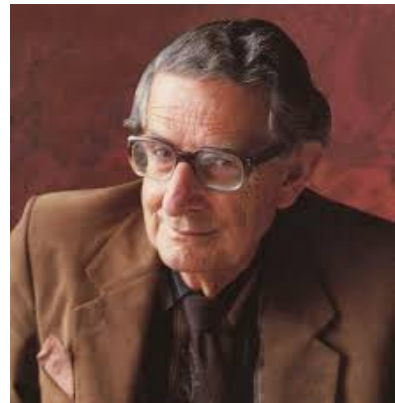

PSYCHOMETRICKÝ PŘÍSTUP HANSE EYSENCKA

Hans Eysenck (1916-1997) se narodil v Německu, ale studoval ve francouzském Dijonu a poté na univerzitě v Londýně, kde později žil. Stal se univerzitním profesorem a zároveň vedl psychologické oddělení psychiatrického ústavu, existujícího při několika londýnských nemocnicích.

Eysenck se věnoval především **psychologii osobnosti**, pomocí statistiky zkoumal osobnostní rysy. Vytvořil několik dotazníků osobnosti. Patří také k hlavním představitelům **behavioristické psychoterapie**. Jejím cílem je pomoci pacientům s dílčími, jasně ohraničenými problémy (fobie, úzkosti, odbourávání stresu apod.). V těchto případech se používá např. technika **expozice**, tedy postupné vystavování se obávaným situacím. Pro zvládnutí úzkostí se v behaviorální terapii využívá také **nácvik relaxace**. Vycházel z poznatku, že stavy a chování, jako je relaxovanost, konzumace jídla či sexuální vzrušení, jsou s úzkostí neslučitelné. Behaviorističtí psychoterapeuti využívali také techniku **podmiňování** (např. sebeodměňování za pokroky) aj.

Je třeba dodat, že Eysenck patří k odpůrcům psychoanalýzy¹ i projektivních technik, jako je Rorschachův test skvrn - ROR.

PSYCHOMETRICKÉ POJETÍ OSOBNOSTI

Eysenck se zabýval základními osobnostními rysy. Snažil se je určit na základě faktorové analýzy. Nejprve stanovil určité dílčí projevy (nebo emoční stavy, zájmové preference apod.), které považoval z hlediska osobnosti za klíčové. Poté změřil jejich míru u větší skupiny běžných lidí i psychiatrických pacientů. Tyto osobnostní projevy, prožitky a preference, formulované v jednotlivých položkách dotazníku, navzájem korelovaly. Jednotlivé položky z dotazníku více či méně korelovaly - od zcela mizivých korelací, naznačujících vzájemnou nezávislost určitých projevů, po velmi silné korelace. Silné korelace mezi více položkami naznačují, že tyto položky měří nějakou podobnou vlastnost, kterou lze na základě jejich znění (obsahovou analýzou) zobecnit.

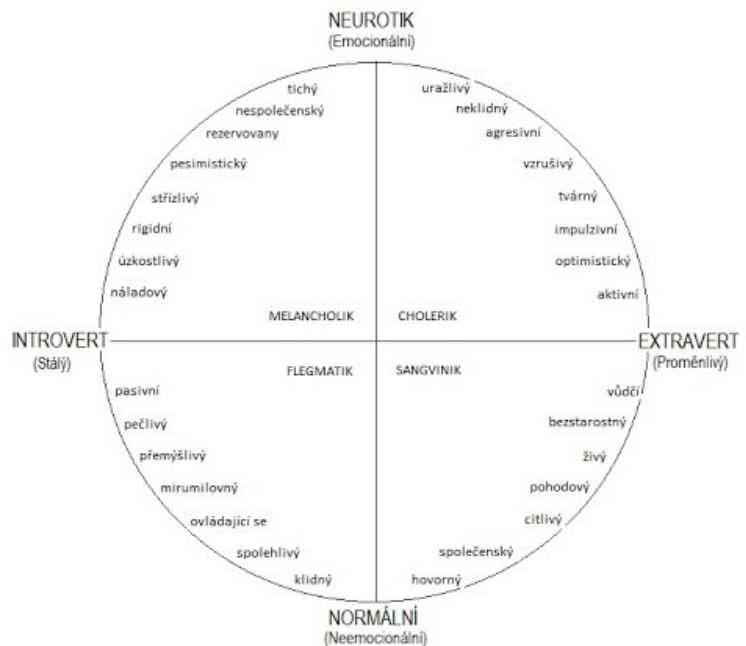
Faktorová analýza je statistický výpočet, který shlukuje položky, které navzájem vysoce korelují, do společných faktorů (viz sousedící dílčí charakteristiky na následujícím obrázku). Touto cestou Eysenck zaznamenal dvě obecné dvoupólové dimenze: (1) **extraverze** –

---

1 Na základě své analýzy Eysenck spočítal, že stav pacientů, kteří jsou léčeni klasickými psychoterapeutickými přístupy (psychanalýzou či rogersovskou nedirektivní psychoterapií), není po léčbě lepší než stav pacientů se stejnými problémy, kteří tuto léčbu nepodstoupí, protože i u nich dojde během času ke spontánnímu zlepšení stavu (k tzv. spontánní remisi). Jeho následovníci však v Eysenckově analýze našli mnoho metodologických pochybení. Při přesnějších přepočtech se ukázalo, že 80 % pacientů se po terapiích cítí lépe než průměrný pacient se stejnými problémy bez terapie. Účinnost byla prokázána nejenom u behaviorální a kognitivně behaviorální terapie, ale i u psychoanalýzy, rogersovské terapie a mnoha dalších. Účinnost některých směrů však zkoumána nebyla.

introverze a (2) **neuroticismus – emoční stabilita**. Obě dimenze jsou na sobě nezávislé a lze je tak vynést na dvourozměrném schématu v pravoúhlém vztahu (viz níže).

Podle Eysencka souvisí extraverte-introverze s fungováním *centrální nervové soustavy (CNS)*: extraverzi mají – oproti introvertům – nižší hladinu vzrušivosti, a proto mají tendenci vyhledávat stále nové a intenzivní podněty. Neuroticismus podle něj souvisí se zvýšenou vzrušivostí *autonomní (vegetativní) nervové soustavy (ANS)*. Neurotici se snadněji vytočí, naštvoří nebo dostanou strach. Častěji si také stěžují na různé psychosomatické potíže (nespavost, nechutenství, bolesti břicha, zad apod.)

Kombinací obou dimenzí vznikly čtyři temperamentové typy, které vesměs odpovídají antickému Hippokratovu pojetí osobnosti podle převládajících tělesných šťáv (viz obrázek nahoře). Na rozdíl od antického pojetí však Eysenck pojímá obě dimenze jako kontinua: většina lidí se nachází poblíž středu kružnice (jde o tzv. ambiverty). Se stoupající vyhraněností těchto rysů klesá procento lidí, kteří je v takové míře mají.

Dotazník, měřící extravenzi-introverzi a neuroticismus-stabilitu, doplnil Eysenck ještě o škálu (3) **L-skór** (dotazník **EPI**). Ta zahrnuje otázky na chování, které většina lidí dělá (nebo na představy, které většina lidí mívá), ale k nimž se lidé neradi přiznávají. Škála tedy měří upřímnost a pravdivost výpovědí a na druhé straně sociální desirabilitu (=snahu stylizovat se do lepšího světla). Vysoký L-skór znamená, že se na výsledky v dotazníku u dané osoby nemůžeme spolehnout.

V dalších letech Eysenck své pojetí přepracovával a vytvářel nové osobnostní dotazníky. Přidáním dalších položek a faktorovou analýzou dospěl ještě k další dimenzi: (4) **nízký-vysoký psychoticismus** (dotazník **PEN**). Také psychoticismus je na obou předchozích dimenzích nezávislý. Psychoticismus vypovídá o lidech, kteří jsou vůči druhým poměrně bezohlední, nekonformní, snaží se vyhovět svým potřebám a nemají strach z trestů či z jiných postihů za své chování. Vyšší psychoticismus bývá u recidivistů.² V jiných verzích osobnostních dotazníků přidal Eysenck ještě dimenzi (5) **inteligence**.

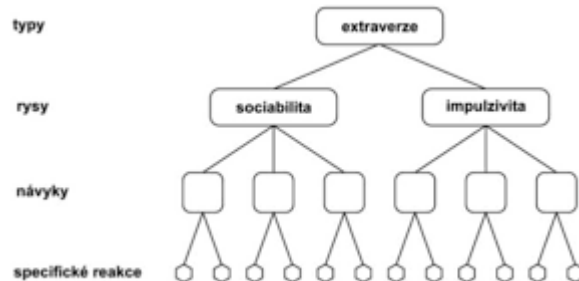
2 Vyšší míra psychoticismu byla (oproti běžné populaci) naměřena také u pražských bezdomovců ve výzkumu našich pedagogů z HTF, prof. Vágnerové a dr. Marka (ve spolupráci s dr. Csémym). Pro zajímavost – populace bezdomovců byla zároveň podprůměrně neurotická. Neuroticismus provází sklon k úzkostem a obavám o vývoj různých životních událostí a také strach z hodnocení druhými lidmi apod. Z hlediska asociálního (i antisociálního) chování je tedy kombinace nízkého neuroticismu a vysokého psychoticismu potenciálně riziková.

Mezi Eysenckovy dalšími dotazníky lze zmínit např. Maudsley Medical Questionnaire (**MMQ**), který zjišťuje míru neuroticismu prostřednictvím množství a intenzity tělesných (psychosomatických) potíží. Vycházel zde ze zkušenosti, že lidé s neurózou své potíže vnímají spíše v oblasti tělesných symptomů než duševních obtíží (Svoboda a kol., 1999).

STRUKTURA OSOBNOSTI

Podle Eysencka se osobnost skládá z výše uvedených nejobecnějších **typů**:

- extraverte-introverze,
- neuroticismus-stabilita,
- nízký-vysoký psychoticismus.

Uvedené typy se skládají z dílčích **rysů**

(viz obr. vpravo). Např. extraverte obsahuje *sociabilitu*, tj. otevřenost navazovat kontakty s druhými lidmi. Zahrnuje také *impulzivitu*, pro niž je charakteristická tendence vyhledávat nové podněty, střídat různá prostředí i volnočasové aktivity. (Z hlediska míry obecnosti se Eysenckovy rysy podobají 16 pramenným rysům podle R. Cattella.)

Dílčí rysy se skládají z jednotlivých **návyků**. Ty vyjadřují naučené tendence jednat v určitých situacích podobným způsobem. Shluk podobných návyků vytváří určitý rys. Např. člověk, který dbá na čistotnost, uklízí a má přehled ve svých věcech, má pravděpodobně obecnější osobnostní rys: „pořádkumilovnost“.

Návyky se během života utvářejí na základě **jednotlivých reakcí**. Jde o chování člověka v nejrůznějších situacích. Opakováním podobných reakcí v podobných situacích se utvářejí uvedené návyky (srov. Cakirpaloglu, 2012).